

מכון שלום הרטמן

במרכזו של חג החנוכה, כפי שהוא מתואר במסורת היהודית, עומד נס החנוכה. הביטוי המעשי של רעיון הנס בא לידי ביטוי בהדלקת הנרות בחנוכייה מתוך הרצון לפרסם את הנס, והוספת קטע התפילה "על הניסים" בימי החנוכה. מהו אותו נס חנוכה? הדעות על כך חלוקות: יש המדגישים את ניצחון המכבים על היוונים כנס (המנוגד למציאות הרגילה, בה החזקים מנצחים את החלשים), יש הטוענים שהנס הוא אותו פך שמן שאמור היה להספיק ליום אחד והספיק לשמונה ימים.

הציונות החילונית שינתה את המשמעות של מושג הנס, וראתה את הנס כביטוי לעוצמה האנושית ולא לשינוי סדרי הטבע על ידי האל. בשיעור זה אנו רוצים להעלות את השאלה בדבר המשמעות של הנס - האם ראוי לאדם לסמוך על הנס או שמא עליו לדאוג בעצמו למציאות? האם יש מצבים בחיינו שבהם עלינו לקוות לנס?

מטרות השיעור:

1. התלמיד יבחן את מושג הנס.
2. התלמיד יבחין בין מציאות שניתן לפתור בעזרת הכוחות שלנו לבין מציאות שהיא למעלה מכוחותינו.
3. התלמיד יבין את הקשר של הנס להבחנה זו בין שני סוגי התמודדויות.
4. התלמיד יבין את הסכנה שבהסתמכות על ניסים.
5. התלמיד ילמד כיצד מתבטא רעיון הנס בחג החנוכה בהתאם לשתי דרכי ההתמודדות.

מבנה השיעור:

1. הפעלה אישית - "הנס לך אני מייחל".
2. איסוף תשובות מהתלמידים ועיבוד התשובות.
3. לימוד המקורות (מצורפים בסוף המערך)
4. דיון מסכם תוך שילוב של הרעיונות שעלו בדיון הראשון ושל המקורות הקשורים לחנוכה.

הערה: בשיעור זה ישנם מקורות רבים. ניתן לפצל את השיעור לשני שיעורים, או לוותר על חלק מהמקורות.

מהלך השיעור

א. תלמוד בבלי מסכת שבת
דף לב עמוד א

ב. סידור התפילה, בתוך
תפילת שמונה עשרה

1. הפעלה: "הנס לו אני מייחל".

כל תלמיד ירשום על פתק נס שהיה רוצה שיתרחש. כל נס בכל תחום שהוא.

2. איסוף תשובות התלמידים.

המורה יבקש מכל אחד מהתלמידים לספר את הנס אותו רשם.
המורה ירשום את התשובות על הלוח בשני טורים: מציאות שיש ביכולתי לשנות ומציאות שאין ביכולתי לשנות (ניתן לרשום בשני טורים ללא כותרת ולתת לתלמידים לנסות לפענח את החלוקה לשני טורים).

3. לימוד המקורות

המקורות והנקודות לדיון מצורפים בסוף המערך.

לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס – שמא אין עושין לו נס.

מקור זה אינו שולל את קיומם של ניסים. אולם הוא מודע לסכנה שבאמונה בניסים – אדם המאמין בניסים עלול לבוא לידי מצב בו הוא מוותר על ההתמודדות עם הסכנה מתוך מחשבה שיתרחש נס שיציל אותי מהסכנה. לדברי מקור תלמודי זה, אסור לאדם לבטוח בנס מבעוד מועד, אלא להימנע מסכנה או להתמודד עימה באופן פעיל.

תפילת שמונה עשרה נאמרת שלוש פעמים בכל יום חול והיא חלק משגרת היום של המתפלל. בימי החנוכה ובפורים מוסיפים לתפילה זו תוספת המכונה "על הניסים" על שום מילות הפתיחה שלה. זוהי התוספת המיוחדת לחנוכה.

עַל הַנְּסִים וְעַל הַפְּרָקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל
הַנְּפִלּוֹת וְעַל הַנְּחֻמּוֹת וְעַל הַמְּלַחְמוֹת שְׁעֲשִׂיתָ לְאַבוֹתֵינוּ
בְּיָמֵים הָהֵם בְּזִמְנֵי הַזֶּה:
בְּיָמֵי מַתְתִּיָּהוּ בֶן יוֹחָנָן כִּהֵן גְּדוֹל חֲשׂוֹנָי וּבְנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה
מַלְכוּת יוֹן הַרְשָׁעָה עַל עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחַם תּוֹרְתְךָ
וְלְהַעֲבִירָם מִחֻקֵּי רְצוֹנְךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעַת
צָרָתָם. רַבַּת אֶת רִיבָם. דָּנַת אֶת דִּינָם. נִקְמַתְךָ אֶת נִקְמָתָם. מְסַרְתָּ
גְּבוּרִים בְּיַד חֲלָשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעֻטִים. וְטַמְאִים בְּיַד טְהוֹרִים.
וְרַשְׁעִים בְּיַד צְדִיקִים. וְזָדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרְתְךָ. וְלָךְ עָשִׂיתָ שֵׁם
גְּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ. וְלְעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה
וּפְרָקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה:
וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בְּנֵיךָ לְדַבֵּר בֵּיתְךָ. וּפָנּוּ אֶת הַיְכָלְךָ. וְטָהְרוּ אֶת
מִקְדָּשְׁךָ. וְהִדְלִיקוּ נְרוֹת בְּחֻצְרוֹת קִדְשֶׁךָ. וּקְבְּעוּ שְׂמוֹנֵת יָמֵי
חַג כֹּהֵל. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

מקור זה מציג את ניצחון המכבים על היוונים כנס. הניצחון הוא למעשה מעשה של האל – האל הוא זה שעמד למכבים בעת צרתם, רב את ריבם ועשה תשועה גדולה לעם ישראל. העם עצמו מתואר כפסיבי לחלוטין. זוהי תפיסה דתית שמאמינה שמאחורי ההצלחה או הכישלון האנושי עומד האל.

אברהם אברונין - נולד ברוסיה בשנת 1865. בשנת 1910 עלה לארץ ישראל. היה מורה ועסק בחקר הלשון העברית ובתרגום. השיר "ימי החנוכה" הוא תרגום של אברונין לשיר ביידיש שנכתב על ידי המשורר מ. רויטמן.

ימי החנוכה, חנוכת מקדשנו,
בגיל ובשמחה ממלאים את ליבנו
לילה ויום סביבוננו יסוב
סופגניות נאכל במרוב.

האירו, הדליקו
נרות חנוכה רבים -
על הניסים ועל הנפלאות
אשר חוללו המכבים.
ניצחון המכבים נספר, נזמרה,
על האויבים אז ידם כי גברה
ירושלים שבה לתחיה
עם ישראל עשה תושיה.

השיר "ימי החנוכה" הוא שיר ילדים שנכתב בארץ במאה העשרים והוא מבטא את רוח החילוניות הלאומית הישראלית. את הנס לא חולל האל אלא "חוללו המכבים". האל אינו מוזכר כלל בשיר והנס הוא למעשה ביטוי לפעולתם האמיצה של בני האדם בעולם.

מדוע חוגגים את חנוכה?
אמרו חכמים:

שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה.

מקור זה מהתלמוד הבבלי משלב בין שתי הגישות - מצד אחד הוא מתאר את הניצחון הצבאי על היוונים כמעשה של המכבים עצמם. אולם בכל זאת ישנו בסיפור נס במובנו הדתי - נס פך השמן. העובדה שפך השמן היחיד הספיק לשמונה ימים הוא מעשה פלאי שבא לפתור בעיה שבני האדם לא יכלו לפתור בכוחות עצמם.

- ◀ איזה מבין המקורות שקשורים לחנוכה מתאר לדעתכם מצב בו ניתן לשנות את המציאות בכוחות אנושיים ואיזה מקורות מתארים מציאות שאינה ניתנת לשינוי?
- ◀ חג החנוכה הוא גם חג הגבורה. האם לדעתכם גבורה ונס הם שני מושגים שהולכים ביחד?
- ◀ מהו לדעתכם המסר העולה מחג החנוכה לגבי היחס לנס? האם אתם מזדהים עם מסר זה?

ג. ימי החנוכה
מילים: אברהם אברונין

ד. תלמוד בבלי, מסכת שבת
דף כא עמוד ב' [מתורגם]

דיון מסכם

לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס –
שמא אין עושין לו נס.

- ◀ האם לדעתכם מקור זה שולל את קיומם של ניסים?
- ◀ האם המקור יוצא כנגד ההסתמכות על ניסים? נמקו עמדתכם.
- ◀ כיצד, ע"פ המקור, על האדם להתייחס לנס?

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל
הנפלאות ועל הנחמות ועל המלחמות שעשית לאבותינו
בימים ההם בזמן הזה:
בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו, כשעמדה
מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך
ול העבירם מחקי רצונך, ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם
בעת צרתם. רבת את ריבם. דנת את דינם. נקמת את נקמתם.
מסרת גבורים ביד חלשים. ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד
טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך.
ולך עשית שם גדול וקדוש בעולם. ול עמך ישראל עשית
תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה:
ואחר כך באו בניה לדביר ביתך. ופנו את היכלך. וטהרו את
מקדשך. והדליקו נרות בחצרות קדשך. וקבעו שמונת ימי
חגכה אלו. להודות ול הלל לשמך הגדול:

- ◀ מה הייתה הסכנה שנשקפה ליהודים מידי היוונים, על פי מקור זה?
- ◀ מהו נס חנוכה על פי מקור זה?
- ◀ האם לדעתכם, על פי מקור זה, ניצחון המכבים על היוונים היה אפשרי ללא הנס?
מהי דעתכם האישית?

א. תלמוד בבלי מסכת שבת
דף לב עמוד א

נקודות לדין

ב. סידור התפילה, בתוך
תפילת שמונה עשרה

נקודות לדין

ימי החנוכה, חנוכת מקדשנו,
 בגיל ובשמחה ממלאים את ליבנו
 לילה ויום סביבוננו יסוב
 סופגניות נאכל במ לרוב.

האירו, הדליקו
 נרות חנוכה רבים –
 על הניסים ועל הנפלאות
 אשר חוללו המכבים.

ניצחון המכבים נספר, נזמרה,
 על האויבים אז ידם כי גברה
 ירושלים שבה לתחיה
 עם ישראל עשה תושיה.

- ◀ מהו נס חנוכה על פי מקור זה? מי חולל אותו?
- ◀ האם לדעתכם בני אדם יכולים לחולל ניסים?
- ◀ שיר זה נכתב בארץ ישראל בתחילת המאה העשרים. כיצד לדעתכם משפיעה עובדה זו על המסר של השיר?

מדוע חוגגים את חנוכה?
 אמרו חכמים:

שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה
 מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד
 של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא
 להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים.
 לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה.

- ◀ מהו נס חנוכה לדעת מקור זה?
- ◀ מהו חלקם של המכבים בנס?
- ◀ האם המכבים יכלו לפתור בכוחות עצמם את בעיית השמן במקדש? מה המסר העולה ממקור זה לגבי מקומם של ניסים בחיינו?

ג. ימי החנוכה
 מילים: אברהם אברונין

נקודות לדין

ד. תלמוד בבלי, מסכת שבת
 דף כא עמוד ב' [מתורגם]

נקודות לדין